

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47

Aralık 2016 December 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HINES-KEMMERER'İN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE ETKİLERİ* THE HINES-KEMMERER'S OPINION'S AND INFLUENCES ON TURKISH EDUCATION

Mustafa ŞAHİN**

Öz

Mevcut literatüre göre, Türk-Amerikan ilişkileri pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bu bilgilere göre, Türk-Amerikan ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve askeri yönünün hayli zengin materyale sahip olduğu söylenebilir. Türk-Amerikan eğitim ilişkileri literatürünün ise genellikle Osmanlı'da kurulmuş olan misyoner okullarıyla sınırlı kaldığı görülmüştür. Oysa Türk-Amerikan eğitim ilişkilerinin başka yönleri de vardır. Bu çalışmada erken cumhuriyet döneminde 1933-1934 yıllarında Türkiye'ye gelen kalabalık bir Amerikan grubunun (Hines-Kemmerer grubu) Türk eğitim sistemindeki etkileri ele alınmıştır. Grup genel olarak Türkiye ekonomisiyle ilgili incelemelerde bulunmuş ancak ekonomi-eğitim ilişkisi nedeniyle eğitimle ilgili ayrı bir rapor da yazmıştır. Bu araştırmada şu soruların cevapları araştırılmıştır:1) Türkiye'de Batılılaşma ve yabancı eğitim uzmanları süreci nasıl işlemiştir? 2) Hines-Kemmerer grubunda kimler yer almıştır? 3) Hines-Kemmerer'in Türk eğitim sistemi hakkındaki gözlemleri ve önerileri nedir? 4) Hines-Kemmerer'in hazırlanmış olduğu raporun Türk eğitim sistemindeki etkileri nedir? Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bilindiği gibi, doküman analizi tekniği okuma, not alma, bulgular ve değerlendirme basamaklarını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Heyeti, Hines-Kemmerer, Türk Eğitim Tarihi, Yabancı Uzmanlar.

Abstract

As literature reveals Turkish-American relations have been investigated by several researchers. Basing on this it can be concluded that the political, economic and military aspects of Turkish-American relations have been vastly documented. Nevertheless, from the educational standpoint, the literature on Turkish-American relations is limited with only missionary schools established during the Ottoman Era. It is known that Turkish-American relations in terms of education have more facets than missionary schools. This research deals with the effects of a large group of American scholars on Turkish educational system who visited Turkey during the early years of the Turkish Republic in 1933-1934. The scholars mainly concentrated on Turkish economy and yet they also wrote a separate report about Turkish education since a close relationship between economy and education exists. This research aims to answer the following questions: 1) How did the process of westernization and foreign scholars work in Turkey? 2) Who were the visiting American scholars? 3) What were the observations and suggestions of Hines-Kemmerer regarding Turkish educational system? 4) What were the effects of the Hines-Kemmerer report on Turkish educational system? This research employs the document analysis technique which is a qualitative research method. This technique follows the procedure of reading, note taking, findings (data) and evaluation.

Keywords: American Groups, Hines-Kemmerer, History of Turkish Education, Foreign Experts.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde yeni eğitim düzenlemeleri yapılırken daha önce aynı süreci yaşamış ülkelerin deneyimlerinden yararlanmak anlamlı bulunmuş, yurtdışına eleman gönderme, eserlerin çevirisinin yapılması ve yabancı uzmanlardan yararlanma uygulamalar arasında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nde, özellikle Tanzimat dönemi sonrasında adeta yerleşik bir durum haline gelen yabancı uzmanlardan yararlanma uygulaması, Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiştir.

Amerika ile ilişkilerde farklı alanlarda uzman daveti her daim önemli öğelerden biri olmuştur. Aslında Türk-Amerikan ilişkileri tek düze bir ilişki değildir ve farklı evrelerde değişik yönleriyle anılmıştır. Atatürk Dönemi Türk-Amerikan ilişkileri, "uzaktan dostça ilişkilerin kurulduğu" bir dönem olarak adlandırılmaktadır.¹ 1923-1939 yıllarını kapsayan bu dönem, Atatürk'ün ölümüyle son bulmuş ve ardından "stratejik gerçeklere dayanan ilişkiler" dönemine (1939-1945) girilmiştir. ABD'nin Türkiye'yi koruyucu rolü oynadığı "dostluk" dönemini (1945-1952) "ititaf içinde geniş işbirliği" (1952-1964) dönemi takip etmiştir (Bulut, 2010: 1).

Türk-Amerikan ilişkileri pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır (Arı (1977), Armaoğlu (1991), Ataöv (1969), Aydın & Erhan (2004), Bağcı (1990), Barkay (1999), Behramoğlu (1973), Bulut (2010), Daniel

* Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenmiş olan "Türk Eğitim Sisteminde Amerikalı Eğitim Uzmanlarının Etkisi" isimli projeden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, İzmir, mustafa.sahin@deu.edu.tr

¹ Profesör John Dewey'in davet edildiği yıl olan 1924'de Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında henüz resmi ilişki kurulmamıştı. İlk diplomatik adım 17 Şubat 1927'de kurulmuş ve Türkiye'de görevlendirilen ilk Amerikan büyükelçisi olan Joseph C. Grew 12 Ekim 1927'de görevine başlamıştı. Gül Barkay (2003). "Türk-Amerikan İlişkileri", *Toplumsal Tarih*, S. 120, s. 74 (Aralık).

(1964), Erhan (2001), Finnie (1967), Gönlübol (1971), Gordon (1932), Grew (1952), Harris (1985), Howard (1975), Köni (1984), Köprülü (1987), Kural (1959), Mcghee (1990), Novo (1963), Orkunt (1978), Sander (1979), Thomas & Frye (1952), Turgay (1982), Trask (1971), Ülman (1961), Uslu (2000), Yeşilbursa (1999), Yılmaz (2015) and Witherell (1988). Bu bilgilere göre, Türk-Amerikan ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve askeri yönünün hayli zengin araştırma ve kaynaklara sahip olduğu söylenebilir. Türk-Amerikan eğitim ilişkileri literatürünün ise genellikle Osmanlı Devleti'nde kurulmuş olan misyoner okullarıyla sınırlı kaldığı görülmüştür. Oysa Türk-Amerikan eğitim ilişkilerinin Türkiye'den ABD'ye öğrenci ve öğretmen göndermek ve uzman davet etmek gibi başka yönleri de vardır. Bu çalışmada diğer araştırmalardan farklı olarak erken Cumhuriyet döneminde 1933-1934 yıllarında Türkiye'ye gelen ve Hines-Kemmerer grubu olarak tanımlanan kalabalık bir Amerikan grubunun Türk eğitim sistemindeki etkileri ele alınmıştır. Grup genel olarak Türkiye ekonomisiyle ilgili incelemelerde bulunmuş ancak ekonomi-eğitim ilişkisi nedeniyle eğitimle ilgili ayrı bir rapor da yazmıştır. Gerek bu yönü, gerekse Amerikalı uzman grubu olarak Türk eğitim sistemini inceleyen ilk heyet olması bakımından grubun raporu önem ve özgünlük taşımaktadır.

Bu araştırmada Hines-Kemmerer'in hazırlamış olduğu raporun penceresinden Türk eğitim sisteminin görünümü ve raporun etkileri incelenmiştir. Bu çerçevede araştırmada cevap aranacak sorular şunlardır: 1) Türkiye'de Batılılaşma ve yabancı eğitim uzmanları süreci nasıl işlemiştir? 2) Hines-Kemmerer grubunda kimler yer almıştır? 3) Hines-Kemmerer'in Türk eğitim sistemi hakkındaki gözlem ve önerileri nelerdir? 4) Hines-Kemmerer'in hazırlamış olduğu raporun Türk eğitim sistemindeki etkileri nelerdir?

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bilindiği gibi, doküman analizi tekniği okuma, not alma, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarını içermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

BULGULAR

Rönesans ve reform hareketlerini başlatan, sanayi devrimiyle diğer ülkelere göre hızla gelişen Avrupa ülkeleri, kendi dışındaki dünyada hayranlık uyandırmaya başlamıştır. Batı'nın gelişmişliğini analiz eden pek çok ülke yönetimi geri kalmışlıktan kurtulmak ve gelişmek için Batılılaşmak istemiş; bu sürece girmek için pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da öğretmenleri, öğrencileri ve bilim adamlarını bilgi ve görgüsünü arttırmak üzere Avrupa'ya göndermiştir. Bu ülke yöneticileri Avrupalı düşünürlerin, eğitimcilerin ve bilim adamlarının yazdığı eserleri kendi diline çevirtmişler ve onlarca uzmanı ülkelerine davet etmişlerdir. Bu konuda 17. yüzyıl sonrası Rusya ve Japonya iki tipik ülke olarak görülmektedir (Şahin, 1996, ss. 52-55).

1. Türkiye'de Batılılaşma ve Yabancı Eğitim Uzmanları Süreci

17. yüzyılda Osmanlı devlet yöneticileri devletin güçsüzlüğünün farkına vardıklarında, Batı'ya karşı hayranlık duymaya başlamışlardır. O dönemin güçlü ve tek örnek ülkeler grubu olan Batı'ya hayranlık duyma o devletlerin yapı ve işleyişleri ve gelişim süreçlerini anlamak ve takdir etmek şeklinde tanımlanabilir. Bu durumda bu ülkeleri inceleyerek ve örnek alarak, devleti tekrar eski ihtişamına ya da hiç olmazsa diğer ülkelerle denk bir duruma getirmeye çalışmak bu hayranlığın olumlu sonucudur denebilir. Batı, Osmanlı Devleti için hem kendi kurumlarının yetersizliğinin göstergesi, hem de yeni düzenlemeler için örnek oluşturmuştur. 18. yüzyılda başlayan Batılılaşmayla, sivil ve askeri alanda birçok Batılı uzman gelmiş, bu uzmanların raporlarından ya da öğretmenliğinden yararlanma yoluna gidilmiştir (Göcek, 1987; Göcek, 1996; Price, 1961: 70-80; Shaw & Shaw, 1988; Tekeli, 2004: 22; Tekeli & İlkin, 1993: 54-58).

Osmanlı Devleti'nde, özellikle Tanzimat dönemi sonrasında adeta yerleşik bir durum haline gelen yabancı uzmanlardan yararlanma olgusu, Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı tamamlayarak saltanatı kaldıran yeni devlette kalkınma sorununu çözmek amacıyla, gelişmiş ülkeleri örnek almanın gereğine inanılmış ve çok yönlü etkileşim başlatılmıştır. Cumhuriyet yönetiminin modernleşme anlayışının bir sonucu olarak, Türkiye'ye 1924 yılından itibaren çok sayıda ve farklı bakanlıkların istekleri doğrultusunda yabancı uzman davet edilmiştir (Ahmad, 1995; Bozdoğan & Kasaba, 1998; Mardin, 1995; Zürcher, 1995).

Bu gelişime paralel olarak erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye az sayıda ABD'li eğitim uzmanının yanında Almanya, Avusturya, Belçika, Çekoslovakya Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, Macaristan, Rusya ve Yugoslavya'dan eğitim uzmanları davet edilmiştir. İlk yıllarda gelen eğitim uzmanları genellikle muhtelif Avrupalı uzmanlarken, 1950'den sonra gelen uzmanların neredeyse tamamı Amerikalıdır (Şahin, 1996: 71-79).

Buna göre Türkiye'ye ABD'li uzmanların davetinin yoğunluğunun diğer ülkelere göre daha geç olmasının nedenlerinden biri erken Cumhuriyet döneminde Avrupa ile ilişkilerin daha yoğun olması ve ABD ile ancak 1930'lardan itibaren ilişkilerin artmasıdır. Diğer nedenler ise İkinci Dünya Savaşı sonra Avrupa ülkelerinin büyük yıkımlara uğrayarak yeniden şekillenmesi sürecinde olması, buna rağmen Yeni Dünya'nın diğer alanlarda olduğu gibi eğitim ve bilimde rakipsiz üstünlüğü elde etmesi ve Türkiye'deki siyasi iktidarın ABD ile daha yakın ilişkiyi tercih etmesidir (Thornburg, 1950: 25-29, 111-115). Bu bağlamda

Amerika ile ilişkiler çerçevesinde farklı alanlarda ve de eğitim ve bilimde uzman daveti her daim önemli öğelerden biri olmuştur.

Türkiye'ye gelen Amerikalı eğitim uzmanlarından bazıları sadece konferans vermiş, bazıları incelemelerde bulunmuş bazıları ise hem gözlem yapmış, konferans vermiş hem de çalıştaylara katılmış ve en sonunda önerilerini rapor halinde bakanlığa sunmuşlardır.

2. Hines-Kemmerer Grubunda Yer Alan Uzmanlar

1933-1934 yıllarında Türkiye'nin ekonomik yapısını ve buna paralel eğitimin ekonomiye katkısını inceleyen Hines-Kemmerer grubu şu kişilerden oluşmaktadır: Walker Downer Hines (Ekonomist), Brehon B. Somervell (Mühendis), O. F. Gardner (Tarım ve orman uzmanı), Edwin Walter Kemmerer (Para ve maliye uzmanı), Charles Raymond Whittlesey (İç ve dış ticaret uzmanı), Walter Livingston Wright Jr. (Bakanlık Türkiye işleri uzmanı), Bongt Wadsted (Mühendis), Goldthwaite H. Door, H. Alexandre Smith ve Vaso Trivanovich (Ekonomist), (Amerikan Heyeti..., 1939: V; Milliyet, 26 June 1933; The New York Times, June 3, 1934; Ortak, 2004: 223).

İlk evrede heyetin başkanı Walker Downer Hines, yardımcısı ise Brehon B. Somervell'dir. Hines'in ölümü üzerine bakanlık Goldthwaite H. Door ile sözleşme yapmış ve gereklilik halinde Princeton Üniversitesi'nden ünlü maliye profesörü Edwin Walter Kemmerer'in getirilmesine karar verilmiştir (Ortak, 2004: 201-202). Sözkonusu uzmanlar kısa süreli olarak değişik tarihlerde Türkiye'ye gelip tercümanlar aracılığıyla görüşme ve gözlemlerde bulunmuşlar; ülkelerine döndükten sonra "Türkiye'nin İktisadi Bakımından Umumi Bir Tetkiki, 1933-1934" adıyla bir rapor hazırlamışlar ve raporu İktisat Vekili Celal Bayar'a sunmuşlardır. Rapor önce "Türkiye'nin İktisadi Bakımından Umumi Bir Tetkiki, 1933-1934" adıyla 6 cilt halinde yayımlanmış ve 5. cildin birinci bölümü (ss. 307-359) eğitime ayrılmıştır. Bu bölüm daha sonra Maarif Vekâleti tarafından "Amerikan Heyeti Raporundan Maarif İşleri" adıyla yayımlanmış olup toplam 40 sayfadan oluşmaktadır.²

3. Hines-Kemmerer'in Türk Eğitim Sistemi Hakkındaki Görüş ve Önerileri

Hines-Kemmerer'in vermiş olduğu raporda Türk eğitim sisteminin geneline ilişkin sentez ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Raporla eğitimle ekonomi arasındaki ilişki, eğitimin ülkenin ekonomik yapısıyla uyumlu bir şekle getirilmesi için neler yapılması gerektiği dile getirilmiştir.

Hines-Kemmerer tarafından hazırlanmış olan raporun eğitimle ilgili kısmı eğitimin genel durumu, istatistiksel bilgiler, 1932'de mevcut durum, ilköğretim, ortaöğretim, öğretmenler ve öğretmen yetiştiren kurumlar, yükseköğretim, yurtdışına öğrenci gönderilmesi, sanat mektepleri, ticaret mektepleri, halk eğitimi, diğer sorunlar, elde edilen sonuçlar ve öneriler başlıklar halinde ele alınmıştır.

Grubun raporunda, ülke ekonomisiyle ilişkilendirilmek amacıyla eğitimi memleket iktisadiyatı ile ahenkli bir hale getirmek için şu dört "ekonomik eğitim sisteminin" son derece önemli olduğu ve bunların üzerinde dikkatle durulması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu dört ekonomik eğitim şubesi "ziraat", "fen ve mühendislik", "usta sanayi işçisi ve idarecileri" ve "ticaret" şeklinde sıralanmaktadır (Amerikan Heyeti..., 1939: 2-3).

Raporla öncelikle durum tespiti yapılmış ve ardından öneriler sıralanmıştır. Önemli gelişmeler olarak harf değişikliği öncesi 1927'de %8 olan okur-yazarlık oranının 1933'de harf değişikliği sonrası %21'e yükselmesi çok olumlu bulunmuştur (Amerikan Heyeti..., 1939: 4).

Raporla ilk eksiklik olarak Türkiye köy ilkokullarının 3 yıllık olmasına dikkat çekilmiştir. Buna göre temel eğitim için en az 5 yıllık bir eğitime gereksinim olduğunun altı çizilmiştir. İkinci eksiklik olarak, devamsızlık ve okulu terk etmenin çok yüksek oranlarda olduğu ve okula kaydolan öğrencilerin bir bölümünün mezun olabildiğine dikkat çekilmiş ve acil olarak çözüme gidilmesi önerilmiştir. Raporla ilaveten devamsızlık ve okul terk etme hususunda velilerin uyarılması, kabahatli olanlara ceza verilmesi önerilmiştir (Amerikan Heyeti..., 1939: 8-11, 33, 36).

İlgili raporda mevcut haliyle ilkokul müfettişlerinin çok fazla ayrıntıyla uğraştığı, bu haliyle öğretmenlere fayda sağlanamayacağı ve kısa sürede supervisor (rehberlik eden) konumuna gelmeleri gerektiğinin altı çizilmiştir (Amerikan Heyeti..., 1939: 9-10). Heyete göre, nüfusu az, dağınık ve birbirinden uzak çok sayıda köylere okul yapmak ve öğretmen bulmak mevcut koşullarda olanaklı olmadığı gibi aynı zamanda ekonomik de değildir. Bunun yerine bölge yatılı okulları kurularak okullar her şeyiyle tam donanımlı hale getirilmelidir (Amerikan Heyeti..., 1939: 11-13, 33, 36).

² Rapor ilk olarak "Türkiye'nin İktisadi Bakımından Umumi Bir Tetkiki, 1933-1934" adıyla 1936'da yayımlanmış, ikinci baskısı ise 1952'de gerçekleştirilmiştir. Eğitimle ilgili bölüm ise 1939 ve 1952'de ayrıca yayımlanmıştır. Raporla ilgili değerlendirme için bakınız: Marcie J. Patton, "U.S. Advisory Aid to Turkey: The Hines & Kemmerer Mission, 1933-1934" in *The United States and the Middle East: Diplomatic and Economic Relations in Historical Perspective* (Edited by Abbas Amanat) New Haven: Yale Center for International and Area Studies, 2000: 69-86; "İktisat Müttehassısları", *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1934; "Kemmerer Back from Trip to Turkey", *The New York Times*, August 7, 1934.

Diğer bir eksiklik olarak raporda, ortaöğretim müfredatının mevcut haliyle öğrencileri hayata hazırlayan bir içerikte olmadığı ve mutlaka revize edilmesi gereğinin üzerinde durulmuştur. Bu gibi mevcut sorunlar nedeniyle ortaöğretim okullarında devamsızlık ve okul terki yüksek oranlardadır ve sisteme ciddi bir yük getirmektedir (Amerikan Heyeti..., 1939: 13-15, 33, 37). İlâveten, yükseköğretim öğrencileri arasında da okul terkinin çok yoğun olduğu ve buna çözüm bulunması gerektiği ifade edilmiş ve öğrencilerin daha fazla staj ve uygulamaya tabi tutulması tavsiye edilmiştir (Amerikan Heyeti..., 1939: 17-18, 34, 38). Yükseköğretimde ABD'de olduğu gibi bir dönem okulda bir dönem uygulamada bulunulması ve laboratuvar yönteminin ilgili kurumlarda mutlaka yürürlüğe konulması tavsiye edilmiştir (Amerikan Heyeti..., 1939: 17-18).

Öğretmen yetiştirilmesi hususunda belirli adımların atıldığını ifade eden Hines-Kemmerer, artık nicelikten ziyade niteliğin önemsenmesini önermiştir. Grup, bu konuda öğretmenin moralini yüksek tutmak için şu çözüm önerilerinde bulunmuştur: 1) Öğretmenlere yönelik ve onların yazılarına yer veren aylık bir dergi çıkartılmalıdır. Böylece bu dergi diğer öğretmenlere de yol gösterebilecektir. Bu dergide öğretmenlerin yaptığı görevin ne kadar önemli olduğu anlatılmalı ve bakanlık tarafından parasız dağıtılmalıdır. 2) Öğretmenler yaz döneminde 2-3 haftalık kamplara alınarak bilgi alışverişinde bulunmaları sağlanmalıdır. 3) Köy öğretmenine, köye bir model oluşturacak ve öğretmenlerin daha yüksek bir yaşam düzeyi kurmalarına hizmet edecek evler yapılmalıdır. Şehirlerde ise öğretmen kulüp ve dernekleri kurulmalı ve böylelikle öğretmenlerin birbirleriyle iletişim kurmalarına ortam hazırlanmalıdır (Amerikan Heyeti..., 1939: 15-17, 34, 37-38). Heyetin raporunda dikkati çeken bir diğer konu ise; köye gönderilecek öğretmenin köy koşullarına uyum sağlayabilmesi, köy ve köylü ile özdeşleşebilmeleri için bir köy öğretmenliği modelinin oluşturulmasının gereğidir. Raporunda köy öğretmenlerinin uzman bir çiftçi olması gerekmediği, köy yaşamıyla daha çok ilgilenebilmeleri için genel bir tarım dersi verilmesinin yararlı olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca temel sağlık bilgileri öğretilmesinin kırsal bölgelerdeki doktorsuzluğa kısmen çözüm olabileceği de vurgulanmıştır (Amerikan Heyeti..., 1939: 17, 34, 37-38).

Hines-Kemmerer raporunda yurtdışına gönderilecek öğrencilerle ilgili oldukça ayrıntılı tespit ve öneriler yapılmıştır. Yurtdışına gönderilecek öğrencilerin lise mezunları arasından değil, üniversite mezunlarından ve dil yeterliliğine sahip kişilerden seçilmesi önerilmiştir. Yurtdışına gönderilecek öğrencilerin gönderilecekleri ülkelerin çok iyi seçilmesinin önemine vurgu yapılmış ve dönüşte de söz konusu kişilere aktif ve önemli görevler verilmesi önerilmiştir (Amerikan Heyeti..., 1939: 18-21, 34, 38).

Grubun meslek ve ticaret okullarıyla ilgili tespit ve önerileri şöyledir: Türkiye'de kalifiye eleman çok sınırlıdır, bunun için meslek okulları çok önem arz etmektedir ve okullardan mezun olanlar başta Sümerbank fabrikaları olmak üzere istihdam edilmelidir (Amerikan Heyeti..., 1939: 22-25, 35, 39).

Hines-Kemmerer raporunun önerileri arasında, Türkiye'de halk eğitiminin çok önem taşıdığı, okur/yazar oranının çok düşük seviyede olduğu, bu konuda hızlı adımlar atılması gerekliliği de yer almıştır. Bu anlamda Millet Mektepleri, Halkevleri ve ordu aracılığıyla okuma/yazma oranının ivedilikle yükseltilmesi tavsiye edilmiştir (Amerikan Heyeti..., 1939: 25-29, 35, 39).

4. Hines-Kemmerer Raporunun Türk Eğitim Sistemindeki Etkileri

Araştırmaya konu olan Amerikan grubunda yer alan kişiler ağırlıklı olarak ekonomi uzmanlarıdır ve raporlarında doğal olarak ekonomik boyut öne çıkmıştır. Raporunda eğitimle ekonominin birlikte ele alınması bu raporu diğer yabancı eğitim uzman ve heyetlerinin raporlarından farklı kılmaktadır. Raporunda 1924'de Türkiye'ye davet edilmiş olan profesör John Dewey'e de atıf yapılmıştır (Amerikan Heyeti..., 1939: 2, 23). Rapor eğitimle Türkiye'nin ekonomik sorunları arasında bağ kurarak başlamaktadır. Bununla birlikte heyette herhangi bir eğitimcinin bulunmaması nedeniyle başlangıçtaki bu iddialı söylem tam bir net bir çözüme dönüşmemiştir.

Heyetin tespit ve tavsiye ettiği konular arasında yer alan Türkiye ekonomisinin gereksinimlerine yetecek işçi, usta, teknisyen ve mühendisin bulunmadığı; mevcut eğitim sistemin içindeki bina, araç-gereçlerinin ve elamanların ekonomik kullanımı; her derecedeki okullardaki devamsızlık; öğretmenlerin yetiştirilmesi ve görev yapanlarının mesleki açıdan bilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesi, desteklenmesi; yabancı ülkelere gönderilecek öğrencilerin iyi seçilmesi ve dönüşlerinde kendilerinden maksimum verim alınacak görevlere tayin edilmeleri; ticaret liselerinin sayıca artırılması ve gece kursları düzenlemesi; halk eğitiminde önemli bir işleve sahip olan halkevlerine yardım edilmesi yer almaktadır. Oysa bu konular halihazırda Türk eğitimcileri ve milli eğitim uygulayıcıları tarafından zaten bilinen ve uygulanan konulardı (Ortak, 2004: 224-225).

Hines-Kemmerer öğretmenliğin sevilecek bir meslek haline getirilebilmesi için maaş artışının yanında, özellikle köylerde görev yapmakta olan öğretmenlerin konut sorununun çözümüne yönelik de öneride bulunmuşlardır. Ekonomik zorluk içinde yaşayan öğretmene devletin konut sağlaması, özellikle köydeki öğretmene ev yapılması düşüncesi Hines-Kemmerer tarafından önemsenmesi dikkat çekmektedir. Uzmanlar, köy öğretmenlerine belirli standartlarda ev yapmanın köylüye de örnek evler oluşturacağını ifade

etmişlerdir. Bakanlık, bu öneriler doğrultusunda iki odası, mutfağı, banyosu, tuvaleti ve holü ile belirli standartlara sahip öğretmen konutlarını önceliği köylere vererek 1951 yılından itibaren inşa etmeye başlamıştır. Evlerin büyüklüğü yaklaşık 50 metrekaredir. Her köyde öğretmene konut sağlanamamış; ancak devletin gücü ölçüsünde yapılmaya çalışılmıştır. Okulun bahçesinde yapılan bu konutlar, bir plan dahilinde yapıldığı için eski ve geleneksel ev anlayışının bulunduğu köylere, aynı zamanda örnek bir ev yapısı oluşturmuştur (Tebliğler Dergisi, 2 Nisan 1951).

Hines-Kemmerer öğretmenliğin sevicecek bir meslek haline getirilebilmesi için sadece öğretmenlerin değil, ailesinin de bir sağlık şemsiyesi altına alınmasını, öğretmenlerin ulaşımını sırasında kamu taşıtlarından indirimli olarak yararlanmalarını önermiştir. Buna paralel olarak öğretmenlerin kendileri dışında ailelerinin de tedavileri için yeterli önlemlerin alınması ve öğretmenlerin huzur içinde çalışmalarının sağlanması 3. Eğitim Şurasında dile getirilmiştir. Bu doğrultuda inceleme gezilerine olanak sağlamak ve maddi açıdan kolaylıklar sağlamak için trenlerde ve gemilerde öğretmenler için uygulanan indirimli tarifenin mevsim gözetilmeksizin uygulanmasını mümkün kılan önerinin gerçekleşmesi 26 Ağustos 1957'de uygun görülmüştür (Tebliğler Dergisi, 26 Ağustos 1957).

Mustafa Necati'nin bakanlığı döneminden başlayarak önceleri kıta Avrupasından, daha sonraları ise çoğunluğu ABD'den olmak üzere değişik zamanlarda ve farklı sürelerle eğitim uzmanı ve öğretmen Türkiye'ye davet edilmiştir (Şahin, 1996). Yüzlerce öğrenci yurtdışına gönderilmiş ve gönderilen bu öğrencilerden önemli bir bölümü, bakanlık adına gitmiştir. Bu süreç özellikle 1950'den sonra hızlanmıştır (Uysal, 1973).³

Hines-Kemmerer tarafından ilköğretim için daha elverişli olmaları nedeniyle ilköğretim okullarına, daha fazla kız öğrenci alınması önerilmiştir. Bu önerilerin bakanlık tarafından önemsendiği ve uygulamaya konulduğu, 1933-1934 öğretim yılında Türkiye'deki resmi ve özel tüm okullardaki kadın öğretmen sayısı 5579 iken sırasıyla 1937-1938 öğretim yılında 6818'e, 1941-1942 öğretim yılında 8806'ya ve 1945-1946'da 11330'a yükselmesinden anlaşılmaktadır. Söz konusu zaman diliminde kadın öğretmen sayısının artış oranının % 203 olması oldukça dikkat çekicidir (Öğretmenler İstatistiği, 1948).

John Dewey'in önerileri doğrultusunda Maarif Vekili Mustafa Necati döneminde başlatılmış olan köy öğretmeni yetiştirme uygulaması, bakanın beklenmedik ölümüyle adeta yarıda kalmıştır. Hines-Kemmerer'in köye yönelik öğretmen yetiştirme konusunu tekrar gündeme almasıyla tekrar dikkat çekilen konuya dönemin Başbakanı olan İsmet İnönü'nün kararlı olması önce eğitimlik ardından köy enstitülerinin açılmasında etkili olmuştur (Şanal, 2010: 23-47).

Türk eğitim sisteminin merkezi bir yapı içerdiği başta Dewey olmak üzere sonraki Amerikan eğitim uzmanları ve Hines-Kemmerer tarafından da ifade edilmiş ve ademi merkezietçi bir eğitim sistemi önerilmiştir. Oysa Türk eğitim sistemindeki merkezietçi yapıdan geri adım atılamamıştır.

Amerikalı eğitim uzmanlarının raporlarında öğretmenlerin ani ve sıklıkla görev yeri değişikliğine tabi tutuldukları, bu durumun öğretmenlerin moralini olumsuz yönde etkilediği ve buldukları yöre insanlarıyla iletişim kurmayı engellediği dile getirilerek tayin sorununun çözülmesi önerilmiş; ancak bu soruna çözüm getirilememiş ve öğretmenlerin mağduriyeti devam etmiştir.

SONUÇ

Türk eğitim sistemi hakkında inceleme yapmış, gözlemde bulunmuş ve rapor sunmuş olan eğitim uzmanlarının veya gruplarının etkisini birebir ölçmek kuşkusuz olanaklı değildir. Buna benzer bazı ifadeler Türkiye'deki eğitimciler tarafından da dile getirilmiştir. Bununla birlikte gelen diğer eğitim uzmanlarının vermiş oldukları raporlardan kısa süre sonra eğitim bakanlığı tarafından geliştirilen eğitim politikaları ve atılan adımlar düşünüldüğünde söz konusu politika ve adımları raporlarla ilişkilendirmek güçlü bir seçeneğe dönüşmektedir.

³ Bilim Adamı, Yetiştirme Grubu. Köycülük ve halk eğitimi öğrenimi görmek üzere müfettiş ve ilköğretim öğretmenlerinden 10 kişinin 1933'de ABD'ye gönderilmesi kararı alınmıştır. Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi, "Köycülük ve Halkçılık Tahsil Etmek Üzere Amerika'ya İzamı Muvafık Görülen On Zat Hakkında", Karar no: 227 (8 Kasım 1933). http://ttkb.meb.gov.tr/kurulkararlari/fihristler/fihrist_1933.pdf Wofford'un ülkesine dönmesinden kısa bir süre sonra önerilerden birisi hemen yerine getirilerek, 25 öğretmenin özellikle tek öğretmenli köy okullarında uygulanan yöntemlerle ilgili olarak, ABD'ye gönderilme izni bakanlıktan çıkmıştır. Ersoy Taşdemirci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Politikasının Ana Devrelerinin Üzerine Tahlili ve Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1984, s. 929. Bu anlamda ICA ile Maarif Vekâleti arasında yapılan anlaşma gereğince, birkaç yıl süreyle Amerika'ya Türkiye'deki her dereceli öğretmen okullarına uzman yetiştirmek için öğretmenler gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca üniversite mezunları arasından sınavla yapılacak olan seçimde başarılı görülen öğretmenler, bir yıl süreyle ABD'de kalarak uzmanlık eğitimi görecekları ve dönüşlerinde her dereceli öğretmen okullarında görevlendirileceklerdi. Amerika'ya gönderilecek öğretmenlerin gidiş-dönüş yol paralarıyla Amerika'daki her türlü giderleri, bakanlık ve ICA tarafından karşılanacaktı. MEB, "Öğretmen Yetiştiren Müesseselerimize Eleman Yetiştirmek Üzere Amerika'ya Gönderilecekler Hakkında", *Tebliğler Dergisi*, S. 997 (21) 1958.

Hines-Kemmerer'in raporundan yeterince fayda sağlanamayışın bazı nedenleri vardır: Bu nedenlerden biri, onların Türk eğitim sistemi üzerinde daha önce çalışmamış olmaları ve kısa süre için Türkiye'ye gelmiş olmalarıdır.⁴ Uzmanlar Türkiye'de genellikle kısa süre kaldıkları için Türkiye'nin sorunlarına yeterli vakıfiyet sağlayamamış olabilirler. Çünkü bir ülkenin eğitim sistemi onun kültürel alt yapısıyla, toplumsal dokusuyla ve sahip olduğu ekonomik ilişkilerle çok yakından ilişkilidir ve bu kadar kısa bir sürede bu vakıfiyet sahip olmak mümkün değildir. Hines-Kemmerer'den yeterince yararlanamayışın nedenlerinden bir diğeri de, Türkiye'de hem eğitim bakanlarının hem de eğitim bürokratlarının sık sık değişmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1933'ten 1938'a kadar, 5 yılda 5 eğitim bakanı değişmiştir. Bakan değişimi doğal olarak politika ve yabancı eğitim uzmanlarına bakışın da değişimi anlamına gelmiştir. Bakan değişikliği nedeniyle Türkiye'ye davet edilen herhangi bir uzmanın önerisini, kendinden sonra gelen bir başka bakan değiştirmiş ya da aksine hareket etmiş veya gelen bir uzmanın önerisi henüz uygulanmadan bir başka uzman çağırılmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Amerikan Heyeti Raporundan Maarif İşleri (1939), İstanbul: Devlet Basımevi.
- ARI, Önder (1977). *Türkiye-ABD İlişkilerinde Çok Yönlü Etkiler*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahri (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: TTK Basımevi.
- ATAÖV, Türkan (1969). *Amerika, NATO ve Türkiye*, Ankara: Aydınlik Yayınevi, 1969.
- AYDIN, Mustafa & ÇAĞRI, Erhan, (2004). *Turkish-American Relations: Past, Present and Future*, London & New York: Routledge.
- BAĞCI, Hüseyin (1990). *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara: İmge Yayınları.
- BARKAY, Gül (1999). *ABD Diplomasisinde Türkiye: 1940-1943*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- BARKAY, Gül (2003). "Türk-Amerikan İlişkileri", *Toplumsal Tarih*, S. 120 (Aralık).
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1948). *Öğretmenler İstatistiği, 1934, 1938, 1942, 1946*, İstanbul: Pulhan Matbaası.
- BEHRAMOĞLU, Namık (1973). *Türkiye-Amerika İlişkileri, Demokrat Parti Dönemi*, İstanbul: Yar Yayınları.
- BOZDOĞAN, Sibel & KASABA, Reşat (Editör) (1998). *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BULUT, Semih (2010). *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- DANIEL, Robert L. (1964). "American Influences in the Near East Before 1861", *American Quarterly*, S. 1 (16) ss. 72-84.
- ERHAN, Çağrı (2001). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara: İmge Kitabevi.
- FINNIE, David H. (1967). *Pioneers East: The Early American Experience in The Middle East*, Cambridge: Harvard University Press.
- GOCEK, Fatma M. (1987). *East Encounters West: France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Oxford, Oxford University Press.
- GOCEK, Fatma M. (1996). *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, Oxford, Oxford University Press.
- GORDON, Leland J. (1932). *Americans Relations With Turkey*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1971). "Türk-Amerikan İlişkilerinde Genel Bir Değerlendirme", *Foreign Policy (Dış Politika)*, S. 4 (1), ss. 5-18.
- GREW, Walter J. (1952). *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years 1904-1945*, New Hampshire: Ayer Publication.
- HARRIS, George (1985). *The Middle East in Turkish-American Relations*, Washington: The Heritage Foundation.
- HOWARD, Henry N. (1976). "The Bicentennial In American-Turkish Relations", *Middle East Journal*, S. 30 (3), ss. 291-303.
- "İktisadi Vaziyetimizi Tetkikat İçin Amerikalı Müttehassıs Geldi, *Milliyet* (26 Haziran 1933).
- "İktisat Müttehassısları", *Cumhuriyet* (5 Ağustos 1934).
- "Kemmerer Back from Trip to Turkey", *The New York Times* (August 7, 1934).
- "Kemmerer Sails: Princeton Professor Leaves to Advise Turkey on Her Currency and Banks", *The New York Times* (June 3, 1934).
- KÖNİ, Hasan (1984). "1950-1955 Yılları Arasında Amerikan Belgeleriyle Türk-Amerikan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, S. 4 (1), ss. 21-29.
- KÖPRÜLÜ, Orhan (1987). "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleter*, S. 200 (51), ss. 927-947.
- KURAL, Akdes Nimet (1959). *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi, "Köyçülük ve Halkçılık Tahsil Etmek Üzere Amerika'ya İzamı Muvafık Görülen On Zat Hakkında", Karar no: 227 (8 Kasım 1933). http://ttkb.meb.gov.tr/kurulkararlari/fihristler/fihrist_1933.pdf (Son Erişim. 08.08.2016).
- MARDİN, Şerif (1995). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MCGHEE, George (1990). *The US-Turkish-NATO Middle East Connection*, New York: St. Martin's Press.
- MEB (1951). "Köy Okulları Yeni Projelerinin Uygulanma Şekilleri Hakkında", *Tebliğler Dergisi*, S. 636 (13) (2 Nisan). <file:///C:/Users/user/Downloads/636-nisan-1951.pdf> (Son Erişim. 08.08.2016).
- MEB (1957). "Öğretmenlerin Yılın Her Gününde Yapacakları Seyahatler Hakkında", *Tebliğler Dergisi*, S. 970 (20), (26 Ağustos). <file:///C:/Users/user/Downloads/970-agustos-1957.pdf> (Son Erişim. 08.08.2016).
- MEB (1958) "Öğretmen Yetiştiren Müesseselerimize Eleman Yetiştirmek Üzere Amerika'ya Gönderilecekler Hakkında", *Tebliğler Dergisi*, S. 997 (21), (3 Mart). <file:///C:/Users/user/Downloads/996-Subat-1958.pdf> (Son Erişim. 08.08.2016).
- NOVO, John D. (1963). *American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939*, Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- ORKUNT, Sezai (1978). *Türkiye ABD Askeri İlişkileri*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- ORTAK, Şaban (2004). *Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PARKER, Berly (1939). *Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor*, Ankara: Maarif Basımevi.

⁴ Örneğin Amerikalı eğitim uzmanlarından biri olan Berly Parker'ın raporunun ilk cümleleri oldukça dikkate değer ifadeler içermektedir. Parker'ın raporunun ilk cümlelerinde sunlar yazılmıştır: "Okullarla ilgili objektif bilgilerin az olması nedeniyle bu rapor, tam bir rapor olarak addedilemez. Bu nedenle bu rapor, birçok verinin bir araya getirilmesinden ibarettir. Bu raporda ifade edilmiş olan hususların hepsi, muhtemelen müfettiş ve gözlemcilerin bundan evvel yazmış oldukları raporlarda zikredilmiştir". Berly Parker, *Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor*, Ankara: 1939, Maarif Basımevi, s. 1.

- PATTON, Marcie J. "U.S. Advisory Aid to Turkey: The Hines & Kemmerer Mission, 1933-1934" in *the United States and the Middle East: Diplomatic and Economic Relations in Historical Perspective* (Edited by Abbas Amanat) New Haven: Yale Center for International and Area Studies, 2000: 69-86.
- PRICE, M. Philips (1961). *A History of Turkey from Empire to Republic*, London: George Allen & Unwin Ltd.
- SANDER, Oral (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- SHAW, Stanford J. & SHAW, Ezel Kural (1988). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume II: Reform, Revolution, and Republic. The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŞAHİN, Mustafa (1996). *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Politikalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1923-1960)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- ŞANAL, Mustafa. (2010). "Kayseri Pazaröre Köy Eğitim Kursu", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 1 (3), ss. 23-47.
- TAŞDEMİRCİ, Ersoy (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Politikasının Ana Devrelerinin Üzerine Tahlili ve Mukayeseli Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKELİ, İlhan & İLKİN, Selim (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TEKELİ, İlhan (2004). "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* cilt: 3, Modernleşme ve Batıcılık (Editör: Uygur Kocabaşoğlu), 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- THOMAS, Lewis V. & FRYE, R. N. (1952). *The United States and Turkey and Iran*, Cambridge: Harvard University Press.
- THORNBURG, Max Weston (1950). *Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi*, (Çev: Nail Artuner), Ankara: TRASK, Roger (1971). *The United States' Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939*, Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- TURGAY, A. Üner (1982). "Ottoman-American Trade During the Nineteenth Century", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 3, ss. 189-246.
- USLU, Nasuh (2000). *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- UYSAL, Şefik (1973). *Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü*, Ankara: Bilim Adamı Yetiştirme Grubu.
- ÜLMAN, Haluk (1961). *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- WITHERELL, Julian W. (1988). *The Republic of Turkey: An American Perspective*, Washington: Library of Congress.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal (1999). "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", *Middle Eastern Studies*, S. 4 (35), ss. 70-102.
- YILDIRIM, Ali & ŞİMŞEK, Hasan (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILMAZ, Şuhnaz (2015). *Turkish-American Relations: 1800-1952 Between the Stars, Stripes and the Crescent*, London: Routledge.
- ZÜRCHER, Erik Jan (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.